

ODRAZ ŠTOVANJA BOGORODICE I SVETACA U HRVATSKOJ GLAZBENOJ KULTURI

Ljubomir GALETIĆ

U ovom kratkom povijesnom prikazu nemoguće je iscrpno i u potpunosti osvijetliti odraz štovanja Bogorodice i svetaca u hrvatskoj glazbenoj kulturi. Naime, u našoj glazbenoj prošlosti mnogo je skladatelja u svom stvaralaštvu posegnulo za liturgijskim i izvanliturgijskim tekstovima koji se odnose na Mariju i svece, te je tako do danas na području crkvene glazbe nastao vrlo veliki broj skladbi u čast Bogorodice i svetaca. Stoga će se u ovom pregledu morati ograničiti samo na najizrazitije glazbene ličnosti i najopsežnija i najznačajnija glazbena zdanja koja se odnose na ovu temu.

Iako glazbena kultura u Hrvatskoj u strogom smislu počinje tek u XVI vijeku, kada se, naime, susreću prva sačuvana djela poznatih hrvatskih skladatelja, ipak nam brojni sačuvani liturgijski neumatski rukopisi i drugi povijesni dokumenti svjedoče o našoj bogatoj glazbenoj tradiciji prijašnjih vjekova. Himni, Sekvence, Antifone i mnoge druge skladbe u čast Bogorodice i svetaca sadržane u tim rukopisima bile su, dakako, patrimonij sveopće Crkve. Međutim, u njima nailazimo i na mnoge osebnosti i posebnosti koje su bile u praksi naših lokalnih crkava. Tako npr. između ostaloga spominjem karakterističnu obrednu igru (dramu) »*Tractus stellae*« ili »Poklon triju kraljeva« koja se u sklopu specifičnog »Zagrebačkog obreda« izvodila u zagrebačkoj katedrali, a nalazi se u rukopisu »*Agenda Pontificalis*« MR 165 iz XI vijeka. Osim toga je iz povijesnih izvora poznato da je u to vrijeme bilo skladano i novih djela za potrebe naših crkava. Tako je u XI vijeku boravio u Splitu neki franački glazbenik »*Adam quidam Parisiensis*« (Adam Parizanin) koji je, na poticaj splitskog biskupa Laurencija, skladao himne u čast solinskih mučenika sv. Dujma i sv. Anastazije. Nadalje nam povijesni podaci o glazbenom životu starog Dubrovnika omogućuju uvid u tradicionalno i svečano čašćenje sv. Vlaha, u čemu su uvijek sudjelovali i vrsni glazbenici, što nam potvrđuje i činjenica da se još u XVI vijeku himna sv. Vlahu pjevala figuralno. Isto tako su se u dominikanskoj crkvi pjevale svake subote pred oltarom Gospe od Rozarija litanije Bl. Gospe četveroglasno.

Sličan glazbeni život odvijao se u to vrijeme vjerojatno i u drugim kulturnim sredinama, gradovima i gradićima, osobito u samostanskim i katedralnim crkvama, kako južne tako i sjeverne Hrvatske. Mnogo povijesnih podataka, glazbenih ličnosti i skladbi nije nam se, nažalost,

sačuvalo. Poznato nam je, ipak, da su se u mnogim dalmatinskim i primorskim gradovima uz ostalo izvodila kroz stoljeća razna »Prikazanja« (razvoj nekadašnjih liturgijskih igara) na čast Bogorodice i pojedinih svetaca. Tako je npr. na Hvaru bilo tradicionalno izvođeno »Prikazanje sv. Lovrinca« koje se zadnji puta izvelo 1837. godine. Poznato je također da se u mnogim našim krajevima izvodio, a i danas se izvodi, s posebnom svečanosti i pobožnošću toliko omiljeli »Gospin plač«. Razlog što u sjevernoj Hrvatskoj u to doba ne nalazimo glazbenih zdanja te vrste, treba vjerojatno tražiti u novoj redakciji i reformi starog »zagrebačkog obreda« što ju je početkom XIV vijeka proveo zagrebački biskup bl. Augustin Kažotić, za kojega nam tradicija govori da je i sam bio skladatelj liturgijskih napjeva.

Od XVI do XIX vijeka stvoreno je u našoj glazbenoj literaturi razmjerno vrlo mnogo skladbi: himana, moteta i oratorija na čast Bogorodici i svecima. Od nekoliko glazbenika iz ovog razdoblja spomenut ću ovdje ponajprije dvojicu naših ranobaroknih majstora: Ivana Lukačića iz Šibenika, kojega nam je svojom stručnom obradom približio naš muzikolog Dragan Plamenac, te riječanina Vinka Jelića kojega nam je znanstvenom i glazbenom obradom ponovno oživio Albe Vidaković. Većina njihovih moteta skladani su upravo na tekstove koji se odnose na štovanje Marije i svetaca. Iz tog vremena (XVIII vijek) posebnu pažnju privlači Julije Bajamonti koji je djelovao na Hvaru i Splitu. Skladao je preko 120 crkvenih djela, od kojih moramo ovdje posebno spomenuti njegove skladbe: 1) dvije »Stabat Mater«, 2) »Magnificat« i 3) Oratorij »La traslazione di San Doimo«, prvi sačuvani oratorij u našoj glazbenoj kulturi. Uz Bajamontija treba istaknuti i vrlo plodnog glazbenika Josipa Raffaellija koji je između mnogo crkvenih skladbi ostavio: 1) tri »Stabat Mater«, 2) »Magnificat«, 3) tri »Salve Regina« te 4) »Mottetto di San Doimo«.

U sjevernom dijelu Hrvatske sve do XIX vijeka ne nailazimo na skladatelje opsežnijih i izrazitijih djela crkvene glazbe, što je vjerojatno odraz specifične političke, društvene i religiozne situacije tog vremena u ovim stranama naše zemlje (vjekovne borbe s Turcima i turcizmom, opasnost od prodiranja protestantizma). Stoga se u ovom dijelu Hrvatske uvelike gajila naša pučka crkvena popjevka, što se očituje u brojnim pjesmaricama i zbirkama pučkih crkvenih popjevaka iz tog razdoblja. Ovdje ću za ilustraciju navesti samo najopsežnije i najkarakterističnije od njih.

Već na početku XVII vijeka susrećemo najstariju tiskanu zbirku crkvenih pjesama bez napjeva: *Molitvene knysicze...* o. Nikole Krajačevića. Prvo izdanje nije nam sačuvalo, a drugo je objavljeno u Požunu 1640. godine. Većina tih pjesama je tiskana u knjizi *Szveti Evangelioni*, koju je 1651. dao izdati zagrebački biskup Petar Petretić. Najstarija pak hrvatska tiskana pjesmarica s napjevima je *Pisni za nappoglavitiye... dni svega godischia...* Atanazija Grgičevića, objavljena u Beču 1635. Zanimljivo je, da u toj, relativno maloj zbirci ima čak 5 marijanskih popjevaka, u čemu se vidi poseban ranobarokni kult Bogorodice. Bogatija napjevima je rukopisna pjesmarica iz god. 1640. To je tzv. Pavlinska pjesmarica, ili Pavlinski obredni priručnik. Konačno, početkom XVIII vijeka pojavljuje se naš najznačajniji i najopsežniji

tiskani zbornik crkvenih pjesama: Cithara octochorda, koja je u 50 godina doživjela tri izdanja, što nam očito pokazuje da su popjevke u tom zborniku bile vrlo raširene kod nas.

Analizirajući ove kao i još neke, ovdje ne navedene, zbornike i pjesmarice naših crkvenih pučkih popjevaka, vidimo da se u njima nalazi preko 50% marijanskih i svetačkih pjesama, što je značajan i izraziti odraz pobožnosti i štovanja našeg naroda prema Bogorodici i svecima.

Nakon Ilirskog preporoda nastaje u hrvatskoj glazbenoj kulturi značajnije i plodnije razdoblje, što se, dakako, odrazilo i na području crkvene glazbe. Od prilično velikog broja glazbenika ovog razdoblja (XVIII i XIX vijek) navest ću samo one autore i njihova značajnija djela koja se odnose na našu temu.

Koralista Prvostolne zagrebačke crkve, profesor i ravnatelj glazbene škole Juraj Karlo pl. Morgenstern obogatio je našu glazbenu literaturu mnogim crkvenim skladbama, između kojih ovdje navodimo slijedeće: Ave Maria u E-duru za sopran, solo violinu i orgulje (ad lib. gudači i duhački ork.), Koralni četveroglasni napjevi za »Rorate«, te *Regina coeli laetare* za mješ. zbor, orgulje i orkestar.

Ovdje moramo spomenuti i Josipa Juratovića, regensa chori zagrebačke katedrale, koji je uz druga crkvena djela obradio za 4-gl. muški zbor brojne crkvene pučke popjevke većinom uzete iz »Cithare octochorde«.

Znatni prilog hrvatskoj crkvenoj glazbi dao je i Ferdo Livadić. U okvir ovog izlaganja ulaze ove njegove skladbe: *Alma Redemptoris Mater* za muški zbor i orgulje, *Kad Djeva Boga rodila* za tenor i orgulje, *Graduale* za svetkovinu sv. Stanislava mučenika za sopran i alt uz orgulje, *O cunctarum feminarum* za sopran i alt uz orgulje, *Tota pulchra es Maria* za sopran, alt i bas uz orgulje, *O Marijo zvijezdo mora* za dva glasa i orgulje, *O Marijo glej z visine* za bariton i orgulje, te *O gloriosa virginum* za tenor, violinu i orgulje.

Vrlo plodan i izrazito crkveni glazbenik bio je u to doba i orguljaš zagrebačke prvostolnice, franjevac o. Fortunat Pintarić, sastavljač i urednik kantuala »Crkvena lira«, koji je, na žalost ostao u rukopisu. Njegove popjevke odišu pobožnošću i mnogim značajkama hrvatske narodne glazbe. Od drugih sačuvanih Pintarićevih skladbi ovdje treba istaknuti njegove *Litanije lauretanske* za muški zbor i orgulje, te *Litaniae Lauretanae de B. M. V.* za mješ. zbor i orgulje.

Fra Sebastijan Franković napisao je uz ostalo *Magnificat* s pripadnim antifonama uz pratnju orkestra, te *Stabat Mater*.

Pjesnik i skladatelj Pavao Stoos izdao je zbirku crkvenih popjevaka koje su, doduše, pune originalnog ritma, ali ne velike umjetničke vrijednosti. Neke su od njih (*O Marijo, slatki su mi časi*) bile vrlo obiljubljene i raširene u narodu.

Prilično veliki opus crkvenih djela ostavio je iza sebe dirigent i skladatelj Franjo Pokorni. Ovdje navodim njegov ofertorij *Ave Maria* za sopran, violinu i orgulje i jednu *Ave Maria* u E-duru.

Velika i snažna glazbena ličnost Ivana pl. Zajca, koji se javlja na prijelazu između XIX i XX vijeka, preobražava i razvoj crkvene glazbe kod nas. Od preko 100 njegovih crkvenih skladbi, u okvir naše teme

spadaju ove: 1) Oratorij »David«; 2) *Stabat Mater* za sola, mješ. zbor i orkestar; 3) nekoliko *Ave Maria* solističkih i zbornih; 4) vrlo popularna i često izvođena *Ave maris stella*, te velik broj djela manjeg opsega (ofertora, graduala, latinskih i hrvatskih himana, pučkih popjevaka itd.).

U tom povijesnom »Zajčevom« razdoblju djelovao je u Hrvatskoj vrlo velik broj glazbenika. Mnogi su se od njih bavili i crkvenom glazbom, skladajući veća ili manja djela, najviše pučke crkvene popjevke, te je tako nastao i velik broj marijanskih i svetačkih pjesama. Tada je nastalo i mnogo zbirki i pjesmarica crkvenih pučkih popjevaka u raznim glazbenim obradama. Najopsežnija od njih je Kindlein-Kolanderov veliki »Kantual«, Hadrovićeva »Hossana«, a najvrednija je pjesmarica Vjenceslava Novaka »Starohrvatske crkvene popjevke«.

U prvoj polovici XX vijeka crkvena se glazba u Hrvatskoj razvijala pod snažnim utjecajem ideje »Cecilijanskog pokreta«. Kod toga je veliku ulogu odigrao časopis »Sv. Cecilija«, koji je u glazbenim prilogima donosio i popularizirao starija i novonastala vrijedna crkvena djela. Od glazbenika tog vremena treba, osim već spomenutog Ivana pl. Zajca (prvog urednika glazb. priloga »Sv. Cecilije«), posebno istaknuti ulogu i rad Franje Dugana, orguljaša zagrebačke katedrale, skladatelja i dugogodišnjeg urednika priloga »Sv. Cecilije«. Uz njegovu obilnu i uspješnu suradnju u »Hrvatskom crkvenom kantualu«, navodim ovdje između njegovih brojnih izrazito crkvenih i liturgijskih djela popularnu i često izvođenu *Regina coeli* za solo glas i orgulje. U ovom razdoblju vrlo intenzivno, plodno i uspješno djeluje i naš poznati muzikolog, skladatelj i folklorist Božidar Sirola. Na polju duhovne glazbe obogatio je našu glazbenu kulturu između ostaloga i s dva originalna oratorija: *Život i spomen slavnih učitelja sv. braće Cirila i Metodija apostola slavenskih*, i *Posljednja pričest sv. Jeronima*, te s tri prikazanja-kantate: *Žrtva Abrahamova*, *Majka Božja od Kamenitih vrata* i *Na Trškom vrhu*.

Postoji još mnogo više ili manje značajnih glazbenika koji su djelovali u to doba »Cecilijanskog pokreta«. Navesti ću samo značajnije od njih.

Nekoliko latinskih crkv. popjevaka, među kojima ih ima i na čast Bogorodice, skladao je *regens chori* zagrebačke katedrale Filip Hajduković. Takvih popjevaka, samo na hrvatskom jeziku, ostavio je i Ivan Ocvirk. Plodan i izrazito crkveni skladatelj u to vrijeme bio je o. Kamilo Kolb, koji je obogatio našu crkvenu glazbu brojnim skladbama, osobito marijanskima, kao npr. motetom *Sva si lijepa, o Marijo* itd. Krsto Odak, o. Bernardin Sokol, Franjo pl. Lučić, Franjo Pokaz, Vinko Žganec, Zlatko Špoljar, Josip Andrić, Rudolf Tačlik i toliki drugi koji su ostavili iza sebe djela što se odnose na našu temu. Značajan doprinos hrvatskoj crkvenoj glazbenoj kulturi dali su svojim djelima i Anselmo Canjuga, Matija Ivšić, s. Marija Tarzicija Fosić, s. Lujza Kozinović, Boris Krnic, Petar Ivanišić, Rudolf Matz, Juraj Stahuljak, Fra Ivan Glibotić, Josip Vrhovski, Miroslav Magdalenić itd. Mnoga su njihova veća ili manja glazbena zdanja pisana upravo na marijanske ili svetačke tekstove.

Najznačajniji predstavnik suvremene crkvene glazbe u Hrvatskoj u drugoj polovici našeg vijeka jest Albe Vidaković, skladatelj, muzikolog, pedagog, organizator i reproduktivni umjetnik. Njegovim svestranim glazbenim djelovanjem nastaje novo razdoblje u našoj crkvenoj i liturgijskoj glazbi. Velik je broj njegovih skladbi, pučkih popjevaka, himana, moteta i litanija, koje ulaze u okvir ove teme. Osobito su obiljubljene i vrlo popularne njegove popjevke na čast Bl. Gospe, Sv. Josipa i Sv. Obitelji.

Od suvremenih istaknutih autora naše crkvene i liturgijske glazbe treba navesti Anđelka Klobučara, Matu Leščana, Anđelka Milanovića, i toliko drugih, koji su u pokoncilsko vrijeme stvorili znatna djela, osobito marijanska i svetačka. Mnogo je takvih glazbenih ostvarenja nastalo upravo povodom proglašenja svetim Sv. Nikole Tavelića i povodom Marijanskog i Mariološkog kongresa u Zagrebu i Mariji Bistrici.

U našoj glazbenoj baštini postoji i vrlo mnogo skladbi, misa, moteta itd., posvećenih Bogorodici i pojedinim svecima, što je također odraz štovanja Marije i svetih, posebno onih koji se više slave u našem narodu.

Stanovit broj instrumentalnih, većinom orguljskih, glazbenih zdanja skladan je na teme pučkih crkvenih, osobito marijanskih popjevaka.

Da bismo dobili potpuniju i zaokruženiju sliku ovog prikaza, nužno moramo upozoriti i na neprocjenjivo blago naše narodne, folklorne, glazbene kulture, u kojoj i danas živi vrlo mnogo popjevaka sazanih upravo na čast Bogorodici i tolikim svecima. Zahvaljujući trudu velikog broja naših glazbenih zapisivača, melografa, mnoge od njih su nam danas dostupne u njihovim tiskanim ili rukopisnim zbirkama, kao i u magnetofonskim snimkama.

Nadam se da ovaj, iako kratak i letimičan povijesni pregled hrvatske glazbene kulture dovoljno rječito govori o bogatom i snažnom odrazu štovanja Bogorodice i svetaca, napose onih koji se u našim krajevima više i na izrazitiji način štuju i časte. To je ujedno i odraz tradicionalne, stoljetne iskrene pobožnosti i odanosti našeg naroda prema Bogorodici i svetima.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser kurzen historischen Übersicht ist die Marien- und Heiligenverehrung in der kroatischen Musik dargestellt. Der Autor hat die berühmtesten kroatischen Musiker und ihre kompositorische Arbeit in Bezug auf die Marien- und Heiligenverehrung beschrieben. Ausserdem hat er auch die wichtigsten kroatischen Kirchliederbücher und den volkstümlichen Gesang analysiert. Viele Kirchlieder und sehr viele fromme Volkslieder sind der Mutter Gottes und den Heiligen, besonders den Heiligen, die in unserem Land besonders geehrt werden, gewidmet.